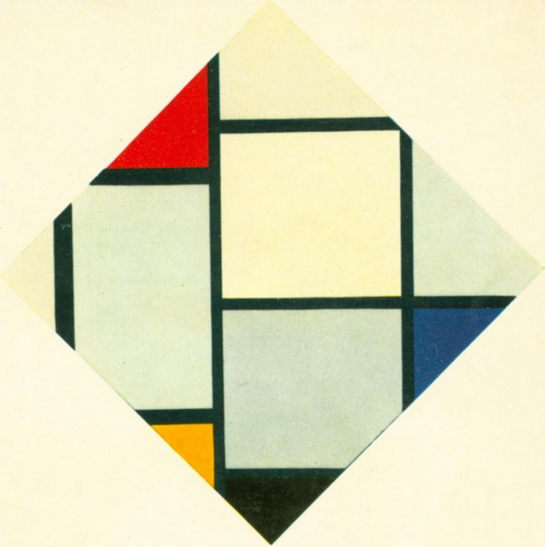

Mondrian

SLIKE

NOLIT

15

MONDRIJAN

SLIKE

MALA UMETNIČKA
ENCIKLOPEDIJA

abc

Naslov originala

MONDRIAN
PEINTURES

par
MICHEL SEUPHOR

★

FERNAND HAZAN
35-37, Rue de Seine, Paris VI

MONDRIJAN

SLIKE

TEKST
MIŠELA SEFORA

NOLIT / BEOGRAD
1961

Preveo:
NIKOLA BERTOLINO

Štampa tekstova
Beogradski grafički zavod

Po široko rasprostranjenom mišljenju Mondrian (Mondrijan) je otac moderne arhitekture. To shvatanje je jednoštrano i, uosta lom, netačno. Mondrian nije nikad napravio ni najmanju arhitektonsku skicu. Mada je ponekad u svojim napisima govorio o arhitekturi, on u suštini ostaje slikar, i smatra da štafelajsko slikarstvo treba da navesti nova vremena i prokrči put drukčijem društvu, u kome će, istina, arhitekturi pripasti značajno mesto. Mondrianovo neoplastično delo je po svojoj prirodi zaista neka vrsta arhitekture, ali arhitekture bez funkcije, neupotrebljive za društvo. Ono je idejna arhitektura koju je slikar nazvao čistom likovnošću *(zuivere beelding)*.

Toj čistoj ili novoj likovnosti koja, trinaest godina posle slikareve smrti, još ni izdaleka nije stekla opšte priznanje, pripada neobično mesto u umetnosti ovog veka. Nijedan slikar nije bio tako disciplinovan kao Mondrian; nijedan ne bi mogao da bude, kao on, trideset godina veran najstrožem pravilu, najskromnijim poznatim likovnim sredstvima. Gotovo moramo poverovati u čudo vi-

deći da je isti slikar u početku pribegavao svim stilovima, svim tehnikama svog doba ne isključujući nijednu. Ta neobuzdana sloboda nije ga učinila nesposobnim da se posle svoje četrdesete godine podvrgne najstrožoj pravilnosti i da se — ako možemo tako da kažemo — povuče u nju i ostane tako sve do svoje smrti. Toj strogosti, toj istrajnosti on duguje svoju slavu, a ne živahnom i nestalnom talentu ispoljenom pre tog asketskog perioda.

Rođen u Amersfortu, usred Holandije, od roditelja kalvinista koji su hteli da on bude nastavnik, Mondrian je teškom borbom izvojevao pravo na zanimanje umetnika-slikara, koje mu se činilo najpoželjnijim od svih poziva. Malo je modernih slikara koji su završili toliko akademija kao on. Potrebne su mu sve diplome — i on će ih brižljivo čuvati sve do smrti — kako bi sebi i drugima dokazao da je sposoban da slika i crta, sposoban da i sam poučava. Nastavnički posao će mu, uostalom, donositi najsigurnije prihode u godinama mladosti. Ali ovaj istrajni učenik istovremeno je željan novog, njegov duh je isto tako spreman da prihvati ideje kao što je njegova mrežnjača prijemčiva za prizore iz prirode. U okolini Amsterdama on slika vlažno prostranstvo poldera, majure, kanale. Odlazi u holandski Brabant da bi tamo u toku cele jedne godine slikao, živeći sa seljacima, po ugledu na Van Gogha (Van Gog). Njegova tehnika često podseća na Van Goghovu, naročito u crtežima, u kojima ima

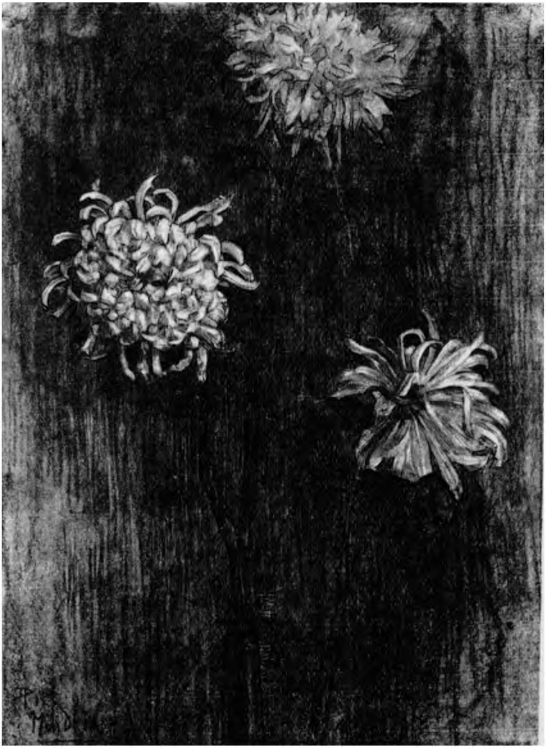

TRI HRIZANTEME. UGLJEN I VODENA BOJA. OKO 1909.

mnogo osećanja, ponekad i finoće, i koji otkrivaju veliku ljubav za drveće.

Poslé 1908. on provodi leta u Domburgu, na otoku Valheren, na koje slikari često odlaze. Njegova paleta tada postaje vrlo svetla. On slika dine, more, seoske crkve, kulu-svetionik u Vestkapeli. Bez teškoće prelazi sa Seuratovog (Sera) poentilizma na Munchov (Munk) izduženi potez. Boje su žive. Taj mislilac je optimist, taj uravnoteženi čovek je veliki liričar. Na izvesnim platnima on se već zadovoljava takozvanim primarnim bojama koje upotrebljava ne mešajući ih, potpuno sveže. Ali dolazak u Pariz doneće mu veliki duševni potres.

Poslednjih dana 1911. godine nastanjuje se na Monparnasu, u ateljeu koji mu je slikar Kiokert (Kikert) stavio na raspolaganje. Odmah ga privlači slikarstvo koje je najdalje otišlo u istraživanju. Pouka kubizma je vidljiva u njegovim delima već u prvim mesecima 1912. Učestvuje na izložbama u Salonu nezavisnih, i tom prilikom Apoliner pozdravlja, u listu *Monžoa,* »neobični Mondrianov kubizam«. Njegov je kubizam, zaista, umeren u linijama, elementaran, kubizam koji razmišlja o kubizmu. Boje su prigušene. Predmet, koji je bio samo nejasan izgovor (ljudski lik, stablo, skele), uskoro iščezava, da bi ustupio mesto jednom sve razgovetnijem linearnom stilu. Platna iz 1913. su prave apstraktne kompozicije. U to smo ih doba rado zvali »simfonijama« da bismo istakli duhovno srodstvo dveju disciplina. Dela iz 1913. i 1914. su zaista trezveno zamišljene orkestracije linija i boja,

u kojima horizontalno-vertikalni pokret, u mekim modulacijama, izrazito dominira platnom. Postoji samo petnaestak tih dela; sva su veoma kvalitetna i izražavaju istu unutrašnju melodiju. Najvažnija se nalaze u holandskim muzejima [Muzej Kröller-Müllera (Kreler-Miler) u Oterlou i Stedelijk muzej u Amsterdamu] i u Sjedinjenim Državama [Muzej moderne umetnosti i Guggenheimov (Gugenhajm) muzej, oba u Njujorku].

Jula 1914. Mondriana zovu k postelji bolesnog oca. On odmah hita u Holandiju, gde ga zatiče rat i nagli prekid veza sa Parizom. Vrlo je razočaran što mora da ostane u rodnom kraju i ostavi u Parizu, na milost i nemilost događajima, dela koja je izradio

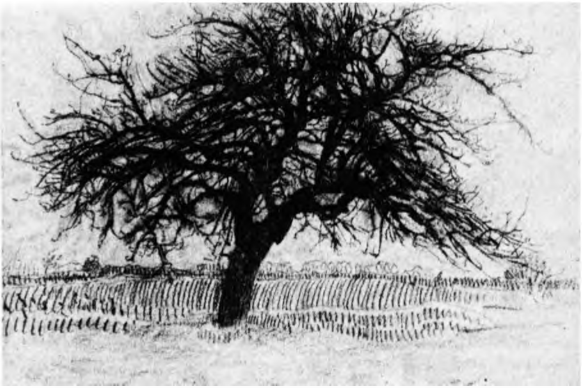

STABLO. CRTEŽ OLOVKOM. 1909—1910

EUKALIPTUS. UGLJEN. OKO 1912—1913.

poslednjih godina. Ali niko ne pridaje neku vrednost tim delima, i, pet godina kasnije, sve će naći netaknuto. U međuvremenu, prinudni boravak u Holandiji dovešće ga u vezu sa jednim veoma oštroumnim slikarom i kri-

tičarom, u kome se krio i čovek od akcije: Theom van Doesburgom (Teo van Dusburg). Sklopljeno je prijateljstvo iz koga će se godine 1917. roditi časopis i grupa *De Stijl*. Mondrian, koga Van Doesburg u svojim napisima više puta pozdravlja kao oca i inicijatora pokreta, objavljuje u tom časopisu eseje ponekad vrlo duge i napisane u obliku platonskog dijaloga, koji će kasnije izvršiti znatan uticaj, pošto u stvari čine osnovu neoplasticizma. Mondrian će se ubuduće baviti pisanjem ništa manje nego slikarstvom. Za holandskim napisima u *Stijlu* doći će serija članaka i studija na francuskom jeziku koji još nisu svi objavljeni, zatim, u Njujorku, nov niz eseja na engleskom. Ovi poslednji su bili objavljeni 1945, godinu dana posle njegove smrti, i više puta ponovo štampani.

Za vreme boravka u Holandiji njegovo je slikarstvo i samo pretrpelo značajnu promenu. Pojavile su se jednobojne površine, horizontalne i vertikalne linije su se ispravile. Slikar, u skladu sa sopstvenim razmatranjima, želi »tačan stil« i zategnute linije *(verstrakt)*. Tom stilu će ostati veran sve do kraja života. Iako se, početkom 1919, s radošću vratio u svoj pariski atelje, ušao je u njega drukčije nastrojen. Platna koja su tamo ostala, i kojima se mi bez rezerve divimo, za njega su samo stare beznačajne krpe. Ne uništava ih samo zato što u njima vidi svedočanstva, putokaze.

U Parizu ga čekaju vrlo teške godine. Dela neoplasticizma uopšte se ne prodaju. Njegovi holandski prijatelji traže da im slika cveće

(pre 1912. godine majstorski je slikao hrizanteme), i on, »da bi imao šta da jede«, pristaje da radi male akvarele po njihovoj želji. To je radio dve ili tri godine, ali niko u Parizu nije video te slike, jer on na retkim izložbama na kojima je učestvovao uvek pokazuje samo neoplasticizam, sa isključivošću koja izaziva smeh ili sleganje ramenima, ali malo po malo iznuđava i poštovanje. Platna koja je naslikao između 1928. i 1932. danas su čuvena kao »klasična« dela neoplasticizma. To su slike malog formata i vrlo ograničenih likovnih elemenata, raspoređenih najčešće u kvadratu. Dve linije, jedna vertikalna, druga horizontalna, seku platno s kraja na kraj i dele ga na četiri dela, od kojih će uglavnom samo jedan biti takođe podeljen. Boje su bela ili crna, a uz njih mogu (ali ne moraju) da budu tri primarne boje, upotrebljene u najčistijem stanju. U to vreme slikara je posetilo nekolika poštovalaca iz centralne Evrope i Amerike i on im je dao slike. Jedno Mondrianovo delo prvi put je ušlo godine 1925. u jedan javni muzej (u Hanoveru). Ali zapretio je rat i Mondrian, septembra 1938, odlazi iz Pariza u London, misleći da će tu biti sigurniji. Avaj! Kad su bombardovanja 1940. godine uzdrmala kuću u Hempstedu u kojoj je stanovao, slikar je potražio utočište u Njujorku. Pošto se zdravstveno oporavio od nervnih potresa »Blica«, opet se sa žarom prihvatio slikanja. U poslednjim platnima, iz kojih je isključena crna boja, on kao da se zaista podmladio. Nedovršena *Victory boogie-woogie* (1943—1944) možda je njegovo remek-

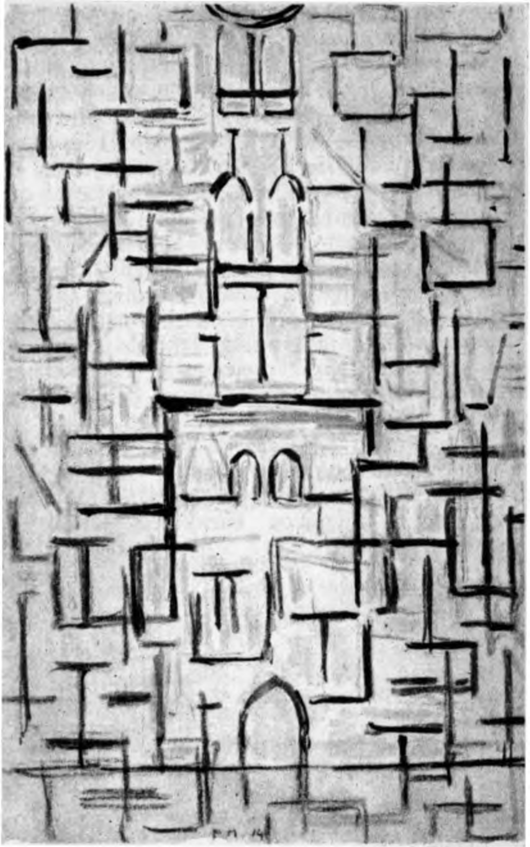

FASADA CRKVE. UGLJEN. 1914.

delo. Umro je od zapaljenja pluća u februaru 1944, u sedamdeset drugoj godini.

I ovaj put je priznanje došlo tek posle smrti. Pioniru se odaje počast, otkrivaju se njegova dela iz mladosti, u raznim prestonicama Evrope i Amerike otvaraju se velike retrospektivne izložbe. Svi sada znaju da je taj skromni i suzdržljivi čovek bio jedan od najvećih umetnika prve polovine ovog veka. Ali gđa Katherine Dreier (Ketrin Drajer), američka umetnica, pisala je već 1926. godine: »Holandija je dala tri velika slikara koji su snagom svoje ličnosti proširili svoj uticaj van njenih granica, iako je svaki od njih logičan izraz svoje zemlje. Prvi je bio Rembrandt (Rembrant), drugi Van Gogh, treći Mondrian.

Ono glavno odigralo se 1912. Slike iz te godine jasno pokazuju klasu i originalnost slikara. Njegova spokojna istrajnost i neobična snaga njegovog karaktera učinili su ostalo.

REPRODUKCIJE

1. MLIN OBASJAN SUNCEM. OKO 1911. *Zbirka S. Slijpera, Opštinski muzej, Hag.*

2. CRVENO STABLO. OKO 1910. *Opštinski muzej, Hag.*

3. MRTVA PRIRODA S LONCEM ĐUMBIRA II. 1912. *Zbirka S. Slijpera, Opštinski muzej, Hag.*

4. KOMPOZICIJA U SIVO-PLAVOM. OKO 1912. *Galerija Sidney Janis (Sidni Dženis), Njujork.*

5. KOMPOZICIJA U SIVOM, PLAVOM I RUŽIČASTOM. 1913. *Muzej Kröller-Müllera (Kreler-Miler), Oterlo.*

6. OVALNA KOMPOZICIJA (SLIKA III). 1914. *Stedelijk muzej, Amsterdam.*

7. KOMPOZICIJA U PLAVOM B. 1917. *Muzej Kröller-Müllera, Oterlo.*

8. KOMPOZICIJA. CRNE LINIJE NA BELOJ OSNOVI. 1917. *Muzej Kröller-Müllera, Oterlo.*

9. KOMPOZICIJA № 3 S RAZNOBOJNIM POVRŠINAMA. 1917. *Opštinski muzej, Hag.*

10. KOMPOZICIJA SA SVETLIM BOJAMA I SIVIM RUBOVIMA. 1919. *Zbirka Marguerite Hagenbach (Margarita Hagenbah), Bazel.*

11. KOMPOZICIJA SA CRVENIM, ŽUTIM I PLAVIM. 1921. *Opštinski muzej, Hag.*

12. KOMPOZICIJA. 1921. *Privatna zbirka.*

13. KVADRATNA KOMPOZICIJA SA CRVENIM, ŽUTIM I PLAVIM. 1926. *Zbirka H. M. Rothschilda (Ročild), SAD.*

14. KOMPOZICIJA SA CRVENIM, ŽUTIM I PLAVIM. 1928. *Zbirka M. Stama, Amsterdam.*

15. VICTORY BOOGIE-WOOGIE. ULJE I LEPLJEN PAPIR U BOJI. 1943—1944. *Zbirka g. i gđe Burton Tremaine (Barton Tremejn), SAD.*

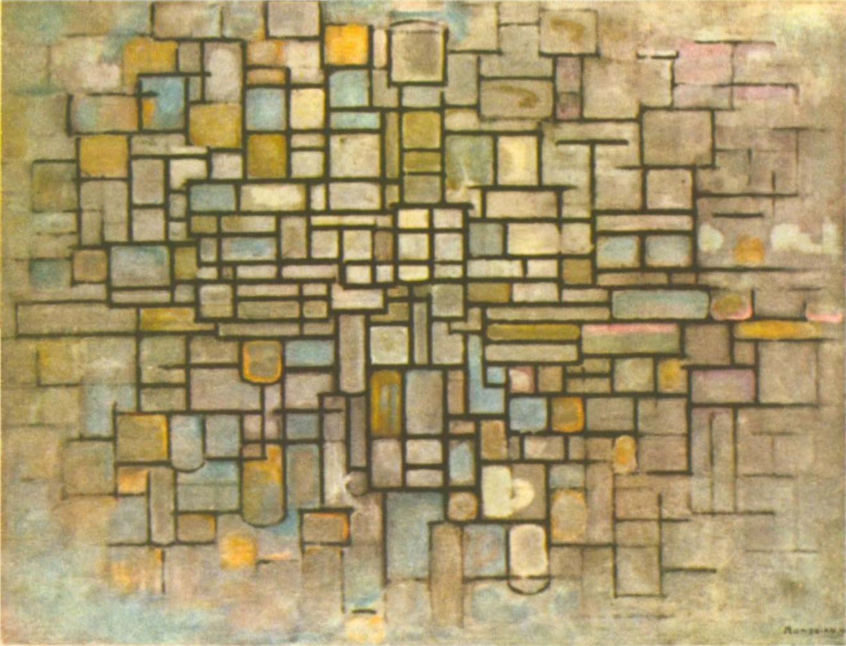

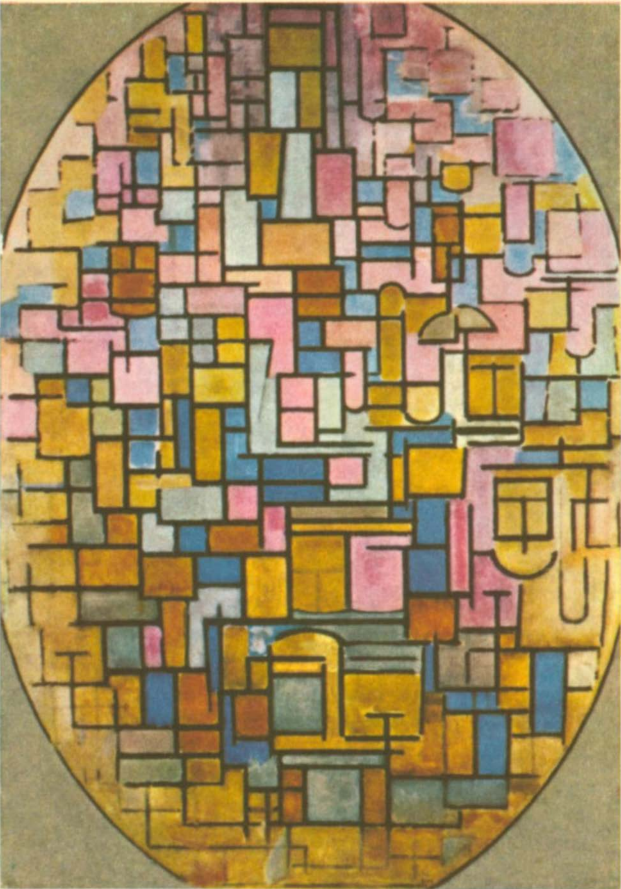

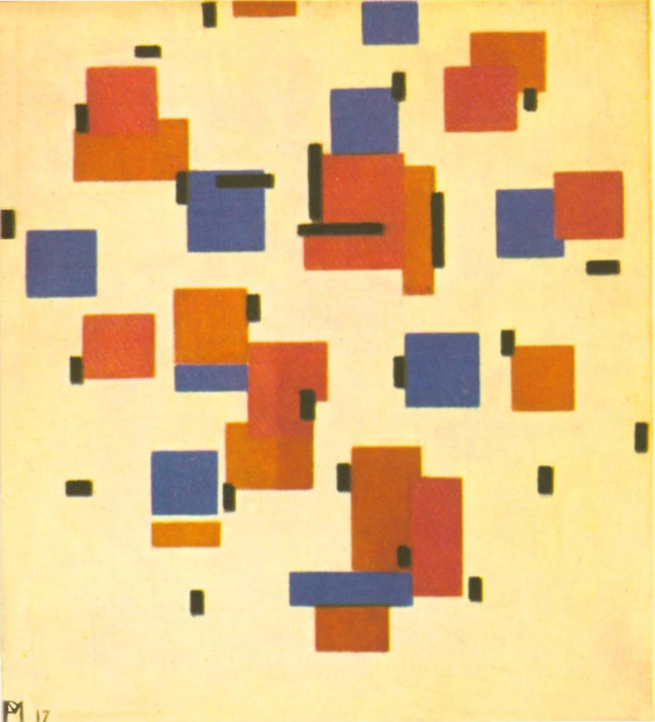
17

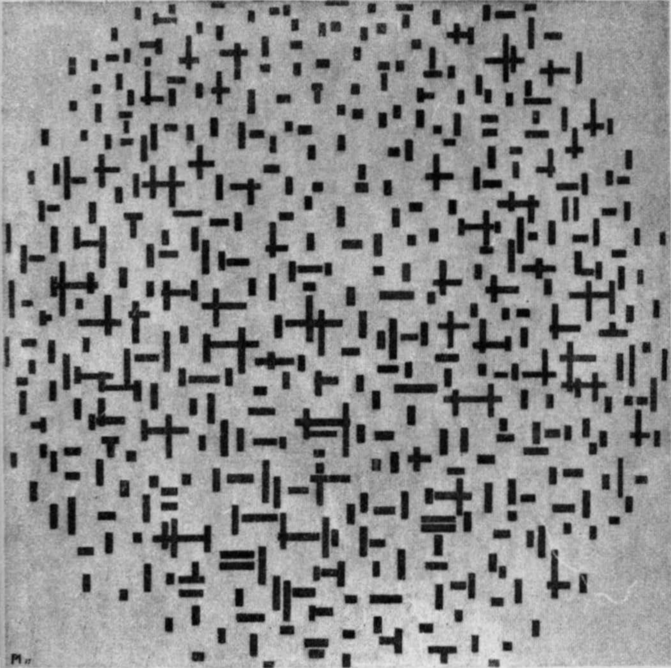

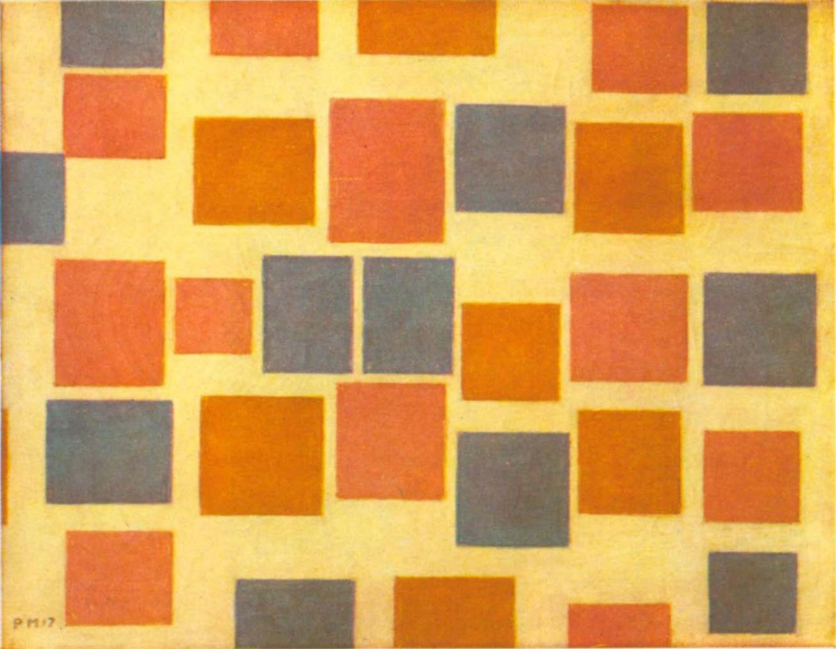
PM 17

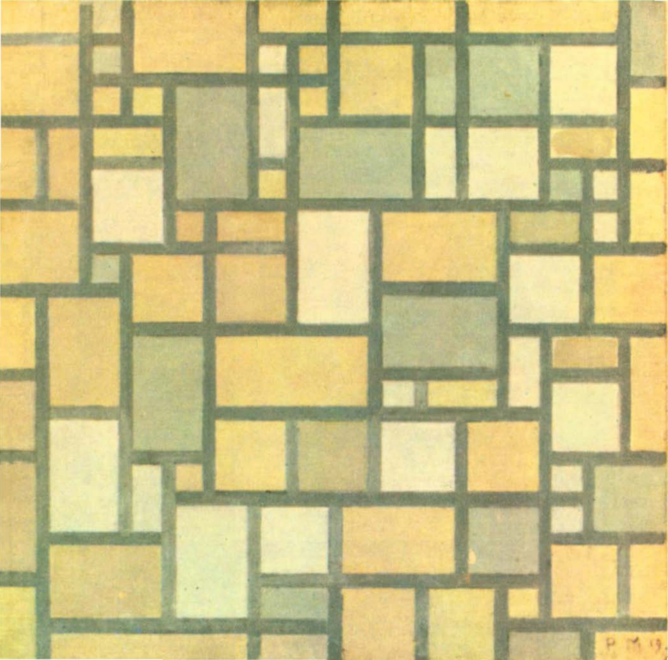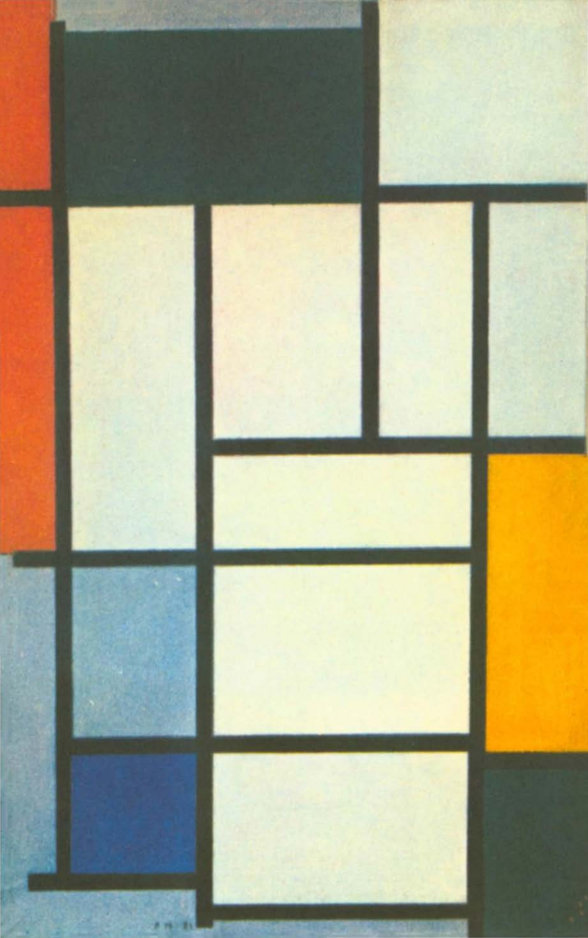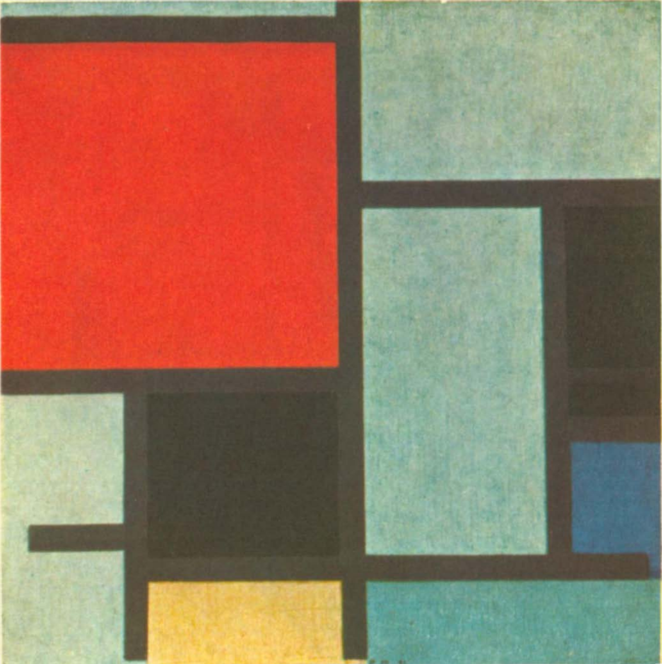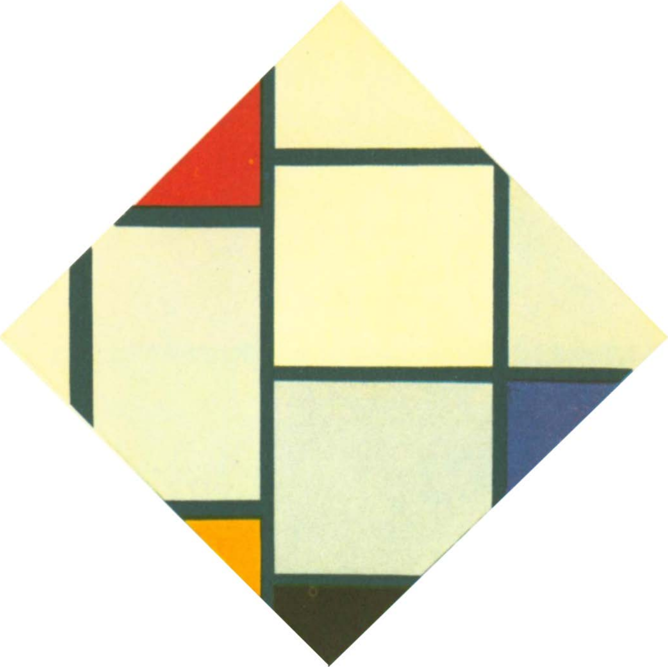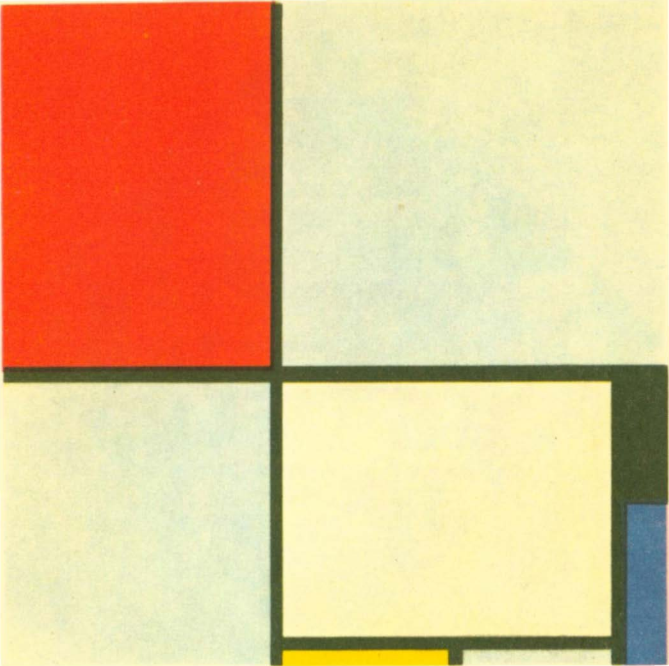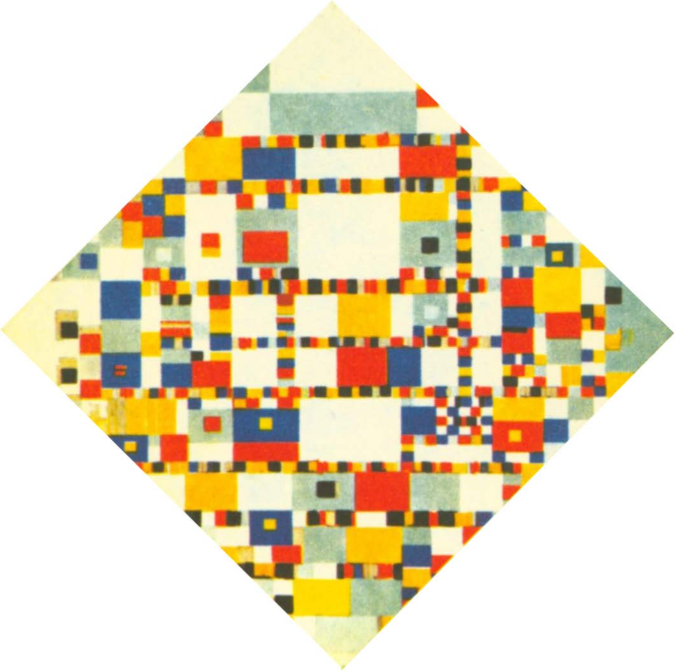
P M 19